

AIŠKINAMASIS RAŠTAS DĖL

LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO 13, 60, 95, 149, 150, 151, 152, 152¹, 153¹, 153² STRAIPSNIŲ PAKEITIMO IR 151¹ STRAIPSNIO PANAIKINIMO,

LIETUVOS RESPUBLIKOS ADMINISTRACINIŲ NUSIŽENGIMŲ KODEKSO 589, 590 STRAIPSNIŲ PAKEITIMO IR KODEKSO PAPILDYMO 489¹ STRAIPSNIU ĮSTATYMŲ PROJEKTŲ

LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSO 167 IR 225 STRAIPSNIŲ PAKEITIMO,

LIETUVOS RESPUBLIKOS KRIMINALINĖS ŽVALGYBOS ĮSTATYMO NR. XI-2234 8 STRAIPSNIO PAKEITIMO

ĮSTATYMŲ PROJEKTŲ

1. Įstatymų projektų rengimą paskatinusios priežastys, parengtų projektų tikslai ir uždaviniai:

3.1. Seksualinės prievartos nusikaltimai

Smurto dėl lyties, įskaitant ir seksualinį smurtą, problemos aktualumas pripažįstamas tarptautiniu lygmeniu ir jau ne viena dešimtmetį ieškoma veiksmingų kovos su šiuo reiškiniu būdų.

Jungtinių Tautų Generalinės asamblėja 1993 m. gruodžio 20 d. priimtoje Deklaracijoje dėl smurto prieš moteris panaikinimo¹ išreiškė susirūpinimą, kad smurtas prieš moteris yra kliūtis siekti lygybės, vystymosi ir taikos, kad moterų galimybes pasiekti teisinę, socialinę, politinę ir ekonominę lygybę visuomenėje riboja, be kita ko, nuolatinis ir įsisaknijęs smurtas. Todėl valstybės turėtų pasmerkti smurtą (įskaitant seksualinį) prieš moteris, visomis tinkamomis priemonėmis ir nedelsdamos vykdyti smurto prieš moteris panaikinimo politiką. Šiuo tikslu valstybės turėtų imtis deramų priemonių, kad būtų užkirstas kelias smurto veiksams prieš moteris, kad šie veiksmai būtų ištirti ir, laikantis nacionalinės teisės aktų, už juos būtų baudžiama, nesvarbu, ar šiuos veiksmus atlieka valstybė, ar privatūs asmenys (Deklaracijos 4 straipsnis). Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2002 m. balandžio 30 d. priimtoje rekomendacijoje valstybėms narėms dėl moterų apsaugos nuo smurto² pažymima, kad smurtas prieš moteris yra jų fizinio, psichologinio ir (arba) seksualinio neliečiamumo pažeidimas, kuris varžo arba panaikina jų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių naudojimą; smurtas prieš moteris prieštarauja lygybės ir taikos kūrimui ir yra didelė kliūtis piliečių saugumui ir demokratijai Europoje. 2024 m. gegužės 14 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2024/1385 Dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu artimoje aplinkoje (toliau – Direktyva (ES) 2024/1385) preambulėje skelbiama, kad vyrų ir moterų lygybė ir nediskriminavimas yra pagrindinės Sąjungos vertybės ir pagrindinės teisės, įtvirtintos atitinkamai Europos Sąjungos sutarties 2 straipsnyje ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 21 ir 23 straipsniuose. Smurtas prieš moteris ir smurtas artimoje aplinkoje kelia pavojų šioms vertybėms ir teisėms, menkina moterų ir mergaičių teises į lygybę visose gyvenimo srityse ir trukdo joms vienodomis sąlygomis dalyvauti visuomeniniame ir profesiniame gyvenime.

FRA, EIGE ir Eurostat 2024 metais atlikto smurto dėl lyties tyrimo³ duomenimis 1 iš 3 moterų (30,7 proc.) Europos Sąjungoje (toliau – ES) per savo gyvenimą yra patyrusi fizinį ar seksualinį smurtą ar grasinimus; 1 iš 6 moterų (17,2 proc.) yra patyrusi seksualinį smurtą; 1 iš 5 (19,3 proc.)

¹ UN. General Assembly (48th sess. : 1993-1994). <https://digitallibrary.un.org/record/179739?v=pdf>

² Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence¹ (Adopted by the Committee of Ministers on 30 April 2002 at the 794th meeting of the Ministers' Deputies).

³ FRA, EIGE, Eurostat (2024), EU gender-based violence survey – Key results. Experiences of women in the EU-27, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Tyrimo rezultatų apžvalga paskelbta 2024 m. lapkričio 25 d. Tyrimo dalyvavo 114 023 moterys iš visų 27 ES valstybių narių.

moterų yra patyrusi fizinį ar seksualinį smurtą iš artimo partnerio, giminaičio ar kito namų ūkio nario. Viena iš pagrindinių apklausoje nustatytų problemų yra nepranešimas apie smurtą. Nors dauguma tyrimo dalyvavusių smurtą patyrusių moterų nurodė, kad apie tai kalbėjosi su artimu asmeniu, tik 1 iš 5 (20,5 proc.) kreipėsi į sveikatos priežiūros ar socialinių paslaugų teikėją ir tik 1 iš 8 (13,9 proc.) pranešė apie incidentą policijai.

Minėto tyrimo duomenys parodė, kad Lietuvoje per savo gyvenimą seksualinį smurtą patyrė 10,2 proc. apklaustų moterų; 16,6 proc. patyrė fizinį ar seksualinį smurtą iš savo partnerio, 13,6 proc. – iš kito asmens. Vertinant seksualinio smurto pobūdį, 7,4 proc. apklaustų moterų nurodė patyrusios išžaginimą, 15,6 proc. – kitokį seksualinį smurtą. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2025 metais ataskaitoje⁴ nurodoma, kad praėjusiais metais buvo daugiau užregistruota šių nusikalstamų veikų: +53 proc. mažamečio asmens seksualinio prievartavimo (BK 150 str. 4 d.); +36 proc. seksualinio prievartavimo (BK 150 str.); +18 proc. jaunesnio negu 16 metų asmens tvirkinimo (BK 153 str.). Palyginti su 2024 m., užregistruota 16 proc. daugiau tyčinių labai sunkių, sunkių, apysunkių smurtinių nusikaltimų ir seksualinės prievartos nusikalstamų veikų, nuo kurių nukentėjo vaikai, atvejų. Nuo tokių nusikaltimų ir nusikalstamų veikų 2025 m. nukentėjo 346 vaikai (2024 m. – 356).

„Siaubingos bylos ir toliau patenka į antraštes ir sulaukia didelio atgarsio visoje Europoje. Jos yra griežtas priminimas, kad smurtas dėl lyties yra giliai įsišaknijęs lyčių nelygybėje ir ją įtvirtina. Jis daro didelį fizinį, psichologinį ir ekonominį poveikį aukoms, trukdydamas joms visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime. Štai kodėl smurto dėl lyties panaikinimas yra vienas iš 2020–2025 m. lyčių lygybės strategijos ramsčių.“⁵ Komisijos komunikate Europos parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui⁶ skelbiama, kad smurtas dėl lyties – t. y. smurtas, kuris nukreiptas prieš moterį dėl to, kad ji yra moteris arba kurį neproporcingai dažnai patiria moterys tebėra viena opiausių mūsų visuomenės problemų, giliai įsišaknijusi lyčių nelygybės tradicijoje. Tiek Europos Sąjungoje, tiek už jos ribų vis dar per retai pranešama apie įvairių formų smurtą dėl lyties ir į jį nepakankamai rimtai žiūrima. Todėl Komisija skelbia siekianti užtikrinti, kad smurtas dėl lyties, diskriminacija dėl lyties ir struktūrinė moterų ir vyrų nelygybė Europoje būtų laikomi atgyvena – tai Europa, kurioje moterys ir vyrai, mergaitės ir berniukai, nepaisant jų skirtumų, būtų lygūs. Europa, kurioje jie galėtų laisvai gyventi savo pasirinktą gyvenimą, turėtų lygias galimybes pasiekti sėkmės ir galėtų lygiomis teisėmis dalyvauti Europos visuomenės gyvenime ar tapti joje vadovais. Kiekvienas turėtų jaustis saugus savo namuose, artimuose santykiuose, darbo vietoje, viešosiose erdvėse ir internete.

Seksualinė prievarta, smurtas lyties pagrindu yra kompleksinė problema, galinti pasireikšti įvairiomis formomis. Todėl siekiant efektyviai šią problemą spręsti, reikalingos kompleksinės priemonės: teisinės (tinkama teisinė bazė), finansinės (teisėsaugos institucijų, pagalbą nukentėjusiems asmenims teikiančių įstaigų ir organizacijų materialinis aprūpinimas, reikiamo skaičiaus specialistų užtikrinimas), organizacinės (specialistų parengimas, pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims užtikrinimas), komunikacinės ir švietimo (informacijos sklaidimas, smurto atpažįstamumo didinimas, įvairios prevencinės priemonės) ir kitos. Pažymėtina, kad tinkamas teisinis reguliavimas, užtikrinantis visų seksualinės prievartos apraiškų ir formų kriminalizavimą, atsakomybės už tokias veikas neišvengiamumą, yra svarbus prevencijos, teisingumo atkūrimo ir nukentėjusiųjų apsaugos garantas. Todėl itin svarbu yra tai, koks asmens elgesys pagal baudžiamąjį įstatymą yra laikomas seksualinės prievartos nusikaltimu.

⁴Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2025 metais ataskaita. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2026/03/lrgp-2025-m.-ataskaita-2025-03-25-nr.-17.9.-2598.pdf

⁵ 2025 Report on gender equality in the EU. European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2025.

⁶ Komisijos komunikatas Europos parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui. Lygybės sąjunga. 2020–2025 m. lyčių lygybės strategija. COM(2020) 152 final. Briuselis, 2020 m. kovo 5 d. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:52020DC0152>

Europos Parlamento tyrimų tarnybos parengtoje išžaginimo apibrėžimų Europos Sąjungos valstybių narių teisės aktuose apžvalgoje⁷ pažymima, kad tradicinis požiūris į išžaginimą yra grindžiamas prielaida apie smurtą, grasinimus arba tai, kad išžaginimo auka negali pasipriešinti agresijai. Nesant smurto įrodymų arba aplinkybių, dėl kurių išžaginimo aukai sunku fiziškai pasipriešinti agresoriui (pvz., baimė, laikinas negalėjimas reaguoti ar negalia), įstatymai ir teismų praktika dažnai išteisina kaltininką. Apžvalgoje pažymima, kad toks požiūris, atsižvelgiant į naujas žinias apie seksualinę prievartą bei aukų reakcijas į grėsmę, yra ydingas. Tyrimai parodė, kad dažniausia išžaginimo aukų reakcija yra ne aktyvus fizinis pasipriešinimas, o sustingimas arba reakcija vadinama „toniniu nejudrumu“. Siauras išžaginimo supratimas, pagrįstas jėga ir prievarta, šių atvejų neapima. Be situacijų, kai aukos bijo dėl savo gyvybės ir todėl yra nevalingai pasyvios, tradiciniai jėgos apibrėžimai taip pat ignoruoja daugelį kitų situacijų, kai auka negali reaguoti, pavyzdžiui, netikėta agresija, agresija galios santykių fone, seksualinė prievarta kaip bendro smurto modelio smurtiniuose santykiuose dalis ir kt. Aukos žodinis pasipriešinimas be fizinės kovos įrodymų (sakymas „ne“, bet ne pasipriešinimas) yra dar viena situacija, kurios tinkamai neapima prievartos naudojimu pagrįsta seksualinio smurto sąvoka. Taigi, siauras seksualinio smurto suvokimas, pagrįstas jėga ir prievarta, praleidžia daugelį situacijų, kai seksualiniai veiksmai įvyksta prieš aukos valią.

Tarptautinės žmogaus teisių organizacijos taip pat išreiškė paramą esminiam teisinio požiūrio į išžaginimą pokyčiui. Pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją valstybė narė privalo veiksmingai tirti, patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir bausti už visas išžaginimo ir seksualinės prievartos formas. Savo 2017 m. Bendrojoje rekomendacijoje Nr. 3518 Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (CEDAW) aiškiai nurodė, kad „seksualinių nusikaltimų, įskaitant santuokinį, pažinties ar pasimatymo išžaginimą, apibrėžimas grindžiamas laisva valia duoto sutikimo nebuvimu ir atsižvelgia į prievartos aplinkybes“. Byloje *M.C. prieš Bulgariją* (prašymo Nr. 39272/98, 2003 m. gruodžio 4 d. sprendimas) Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė Konvencijos 3 straipsnio (žeminančio elgesio draudimas) ir 8 straipsnio (teisė į privataus gyvenimo gerbimą) pažeidimą, byloje, kurioje du vyrai, išžaginę 14 metų mergaitę, nebuvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn – buvo nustatyta, kad nukentėjusioji lytinių santykių metu ir po jų verkė, tačiau nebuvo nustatyta, kad ji priešinosi ar šaukėsi pagalbos; taigi, buvo padaryta išvada, kad nenustatyta, jog nukentėjusioji buvo priversta turėti lytinių santykių. Teismas atkreipė dėmesį į visuotinę tendenciją pripažinti sutikimo nebuvimą esminiu išžaginimo ir seksualinės prievartos nustatymo elementu, pažymėjo, kad seksualinės prievartos aukos, ypač jaunos mergaitės, dažnai nesipriešina dėl psichologinių priežasčių (pasyviai pasiduodamos arba atsiribodamos nuo išžaginimo) arba dėl tolesnio smurto baimės. Teismas pabrėžė, kad valstybės privalo patraukti baudžiamojon atsakomybėn už bet kokią lytinį aktą be sutikimo, net jei auka fiziškai nesipriešino. Teismo sprendime rašoma „Tarptautinėje baudžiamojoje teisėje neseniai pripažinta, kad jėga nėra išžaginimo elementas ir kad prievartos aplinkybių panaudojimas seksualiniams veiksams atlikti taip pat yra baudžiamas. Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai nustatė, kad tarptautinėje baudžiamojoje teisėje bet koks seksualinis įsiskverbimas be aukos sutikimo yra išžaginimas ir kad sutikimas turi būti duotas savanoriškai, remiantis asmens laisva valia, įvertinant aplinkybes. Nors minėtas apibrėžimas buvo suformuluotas atsižvelgiant į konkretų išžaginimą, įvykdytą prieš gyventojus ginkluoto konflikto sąlygomis, kontekstą, jis taip pat atspindi visuotinę tendenciją sutikimo stoką laikyti esminiu išžaginimo ir seksualinės prievartos elementu. Be to, teisės ir praktikos raida šioje srityje atspindi visuomenių evoliuciją siekiant veiksmingos lygybės ir pagarbos kiekvieno individo seksualinei autonomijai.“ Teismas pažymėjo esant įsitikinęs, kad bet koks griežtas požiūris į seksualinių nusikaltimų baudžiamąjį persekiojimą, pavyzdžiui, reikalavimas visomis aplinkybėmis įrodyti fizinį pasipriešinimą, kelia pavojų, kad už tam tikros rūšies išžaginimas nebus baudžiamas ir taip bus pakenkta veiksmingai asmens seksualinės autonomijos apsaugai. Remiantis šiuolaikiniais standartais ir tendencijomis šioje srityje, valstybių narių įsipareigojimai pagal Konvencijos 3 ir 8 straipsnius turi būti suprantami kaip reikalaujantys bausti ir veiksmingai patraukti baudžiamojon

⁷ Definitions of rape in the legislation of EU Member States. European Parliamentary Research Service Lead author: Ionel Zamfir Members' Research Service PE 757.618 – May 2025.

atsakomybėn už bet kokią lytinę aktą be sutikimo, įskaitant atvejus, kai auka fiziškai nesipriešina. Šiame sprendime Europos Žmogaus Teisių Teismas, be kita ko, rėmėsi ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2002 m. balandžio 30 d. priimtomis rekomendacijomis, kuriose valstybėms narėms rekomenduojama nustatyti *bausmes už bet kokią seksualinį aktą, atliktą prieš asmenį, kuris tam nedavė sutikimo, net jei šis asmuo nerodo pasipriešinimo požymių*.

Direktyvoje (ES) 2024/1385 taip pat reikalaujama, kad valstybės narės imtųsi prevencinių priemonių, įskaitant konkrečias priemones, skirtas užkirsti kelią išžaginimui ir skatinti pagrindinį sutikimo vaidmenį lytiniuose santykiuose. Direktyvos 35 straipsnis įpareigoja valstybes narės imtis tinkamų priemonių, kad paskatintų elgesio modelių pokyčius, kuriuos lemia istoriškai nelygūs moterų ir vyrų galios santykiai arba kurie grindžiami stereotipiniais moterų ir vyrų vaidmenimis, visų pirma seksualinių santykių, sekso ir sutikimo kontekste. Šios priemonės grindžiamos lyčių lygybės ir nediskriminavimo principais bei pagrindinėmis teisėmis ir jomis visų pirma sprendžiamas pagrindinis sutikimo, kuris turi būti duodamas savanoriškai dėl asmens laisvos valios, vaidmuo seksualiniuose santykiuose. Šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad nurodytomis informuotumo didinimo kampanijomis ar programomis visų pirma siekiama didinti žinias apie tai, kad **seksas be sutikimo laikomas nusikalstama veika**.

Taigi, įvairios tarptautinės organizacijos, Europos Žmogaus Teisių Teismas, Europos Sąjungos institucijos pripažįsta tradicinio požiūrio į seksualinės prievartos nusikaltimus (išžaginimas, seksualinis prievartavimas) ribotumą. Įstatymai, baudžiamosios atsakomybės už nepageidaujamą lytinį aktą, lytinės aistros tenkinimą taikymą siejantys tik su prievartos ar smurto naudojimu prieš nukentėjusįjį, neatitinka naujausių mokslu pagrįstų žinių apie aukų reakciją į šio pobūdžio nusikaltimus, be to nesuderinami su šiuolaikiniu supratimu apie asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą, kūno autonomiją, taigi – ir neužtikrina tinkamos seksualinę prievartą patyrusių asmenų apsaugos bei teisingumo atkūrimo užtikrinant kaltų asmenų patraukimą baudžiamajon atsakomybėn. Tarptautiniu lygmeniu pripažįstama, kad seksualinės prievartos nusikaltimu (išžaginimu, seksualiniu prievartavimu) turi būti laikomas bet koks seksualinio pobūdžio veiksmas (lytinis aktas), atliktas asmeniui, kuris nedavė tam sutikimo, nepriklausomai nuo to, ar prieš nukentėjusįjį buvo naudojamas smurtas, kitokia prievarta bei nepriklausomai nuo to, ar nukentėjęs asmuo aktyviai priešinosi su juo atliekamiems veiksams.

Tarptautinių organizacijų bei Europos Sąjungos institucijų pozicija dėl seksualinės prievartos nusikaltimų inspiravo pokyčius ir ES valstybių narių nacionaliniuose baudžiamosios teisės aktuose. Per pastarąjį dešimtmetį 17 Europos Sąjungos valstybių narių iš dalies keitė savo baudžiamuosius įstatymus seksualinės prievartos nusikaltimų sudėtis siedamos su laisvanoriško sutikimo koncepcija. Pavyzdžiui, Danijos įstatymų leidėjas savo Baudžiamajame kodekse sutikimo sąvokos detaliau neatskleidė, palikdamas daug erdvės teismų diskrecijai. Tuo tarpu Belgijos, Ispanijos, Švedijos baudžiamuosiuose įstatymuose sutikimo sąvokos turinys atskleidžiamas gan plačiai, susiejant ją su tokiais požymiais kaip laisvanoriškumas, sąmoningumas, išreikštumas (veiksmu ar žodžiu). Taip pat gali būti nurodomos (paprastai nesistengiant pateikti išsamaus sąrašo) įvairios aplinkybės, kurioms esant savaime laikoma, kad sutikimas nėra duotas (pavyzdžiui, įvairios aukos būsenos, kuriose yra išnykęs ar sumažėjęs gebėjimas išreikšti valią, aukos klaida dėl kito seksualinių veiksmų dalyvio tapatybės, aukos laisvės apribojimas ar priklausomumas nuo kaltininko ir kt.). Specifinę teisinę reglamentavimą, susijusį su sutikimo (laisvos valios) klausimu, į savo Baudžiamąjį kodeksą įdiegė Švedija, sukūrusi, *inter alia*, neatsargaus išžaginimo institutą. Portugalija tarp aptariamų valstybių išsiskiria tuo, kad pagal jos Baudžiamąjį kodeksą atsakomybė atsiranda ne sutikimo nebuvimo atveju, o tik tada, kai kaltininkas veikia prieš aukos suvokiamai (atpažįstamai) pademonstruotą valią (faktiškai – išreikšto nesutikimo atveju). Tačiau ir šiuo atveju išžaginimas ar kitokia seksualinės

prievartos veika gali būti padaryta be smurto ar grasinimų juo.⁸ Dalis Europos Sąjungos valstybių (pvz., Prancūzija, Estija) taip pat šiuo metu peržiūri savo baudžiamuosius įstatymus.

Svarbią žinią šiuo aspektu siunčia ir Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja, 2026 m. balandžio 22 d. Rezoliucijoje 2650 (2026)⁹ pabrėžianti, kaip svarbu įtraukti laisvą ir informuotą sutikimą į nacionalinės teisės aktus dėl seksualinio smurto prevencijos ir kovos su juo. Asamblėja pažymi, kad kiekvienas asmuo yra atsakingas už kovą su seksualiniu smurtu ir laisvo bei informuoto sutikimo principo integravimą į tarpasmeninius santykius kaip esminės pagarbos ženklą. Sutikimo kultūros kūrimas meta iššūkį seksizmui ir vadinamiesiems tradiciniams lyčių vaidmenims bei yra pagrindinis kovos už lyčių lygybę ir prieš smurtą dėl lyties elementas. Atsižvelgdama į šiuos aspektus, Asamblėja ragina Europos Tarybos nares ir stebėtojas, taip pat valstybes, kurių parlamentas turi stebėtojo arba demokratijos partnerio statusą Asamblėjoje parengti išsamų sutikimo seksualinio smurto bylose teisinį apibrėžimą, pabrėžiant autonomijos, abipusio susitarimo ir prievartos nebuvimo svarbą, atsižvelgiant į aplinkybes; savo teisės aktuose dėl kovos su seksualiniu smurtu taikyti požiūrį „tik „taip“ reiškia „taip“ ir užtikrinti, kad kaltininkas prisiimtų įrodymo našta; uždrausti santuokinės pareigos sąvoką, taip pripažįstant santuokinio išžaginimo nusikaltimą; uždrausti nuotraukų ir vaizdo įrašų transformavimą ir platinimą be sutikimo, siekiant sukurti intymų turinį; susilaikyti nuo bet kokių įstatymų pakeitimų, kurie silpnintų seksualinio smurto aukų teisinę padėtį ir apsaugą.

2026 m. balandžio 28 d. 447 balsais už, 160 prieš ir 43 susilaikius Europos Parlamentas priėmė ataskaitą, kuria ragina Komisiją nedelsiant pasiūlyti teisės aktus, kuriais būtų nustatyta visoje ES galiojanti išžaginimo apibrėžtis, pagrįsta laisva valia duoto, informuoto, atšaukiamo sutikimo, reikalavimu, bei ragina valstybes nares, kurios vis dar taiko išžaginimo apibrėžtis, pagrįstas smurto prielaida, pradėti teisės aktų pakeitimus, kad apibrėžtis atitiktų naujausius tarptautinius standartus ir būtų suteikta reikiama ir tinkama parama bei apsauga išžaginimo aukoms.¹⁰

Teikiamu projektu siūlomais Baudžiamojo kodekso (toliau – ir BK) pakeitimais siekiama atliepti pasikeitusį požiūrį į seksualinės prievartos nusikaltimus, suderinti Baudžiamojo kodekso nuostatas su tarptautinių bei Europos Sąjungos teisės aktų nuostatomis, nustatant baudžiamąją atsakomybę už lytinį santykiavimą su asmeniu, nedavusiu tokiems veiksams laisvanoriško sutikimo.

3.2. Seksualinis priekabiavimas

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad priekabiavimu pažeidžiamos žmogaus teisės į orumo apsaugą, asmens ir privataus gyvenimo neliečiamumą, taip pat teisė nebūti diskriminuojamam, saugomos pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnio 1, 2, 3 dalis, 22 straipsnio 1, 4 dalis, 29 straipsnį. Priekabiavimas dėl lyties, pavyzdžiui, seksualinis priekabiavimas, suprantamas kaip nepriimtinas ar nepageidaujamas fiziniais, verbaliniais ar neverbaliniais veiksmais (pavyzdžiui, prisilietimais, gestais, žodžiu, raštu ar vaizdu) išreikštas elgesys, susijęs su lytimi, kuriuo, be kita ko, siekiama pažeminti arba yra žeminamas žmogaus orumas, siekiama sukurti arba kuriama asmenį, su kuriuo taip elgiamasi, bauginanti, priešiška, žeminanti ar žeidžianti aplinka. Seksualinio priekabiavimo, kuris yra viena iš priekabiavimo dėl lyties formų, skiriamasis bruožas yra asmeniui, prie kurio priekabiauama, nepageidaujamas seksualinio pobūdžio elgesys (Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvados 20.4, 20.5 papunkčiai).

Tarptautiniu lygmeniu taip pat pripažįstama, kad seksualinis priekabiavimas yra itin žalingas reiškinys – viena iš diskriminacijos lyties pagrindu formų, pažeidžianti asmens orumą. Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės aktai tiesiogiai ar netiesiogiai įpareigoja arba rekomenduoja taikyti

⁸ Analitinė apžvalga 25/112 „Sutikimo koncepcijos įtvirtinimas kai kurių Europos valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, reglamentuojant atsakomybę už seksualinius nusikaltimus; taikymo problemos. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyrius, 2025 m. spalio 3 d.

⁹ Paving the way for a culture of consent. Resolution 2650 (2026). Parliamentary Assembly. Text adopted by the Assembly on 22 April 2026 (14th sitting). <https://pace.coe.int/en/files/35999/html>

¹⁰ European Parliament resolution of 28 April 2026 on the importance of consent-based rape legislation in the EU (2025/2040(INI)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2026-0120_EN.html

teisinio poveikio priemonės už seksualinį priekabiavimą ar atskirus jo atvejus. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (nauja redakcija) seksualiniu priekabiavimu laikomi atvejai, kai bet koku nepageidaujamu žodiniu, nežodiniu ar fiziniu seksualinio pobūdžio elgesiu siekiama pakenkti arba pakenkiama žmogaus orumui, ypač kai sukuriami bauginanti, priešiška, menkinanti, žeminanti ar užgauli aplinka (2 straipsnio 1 dalies d punktas). Diskriminacijos sąvoka apima seksualinį priekabiavimą (2 straipsnio 2 dalies a punktas). Nei viešajame, nei privačiame sektoriuose, įskaitant viešąsias įstaigas, negali būti nei tiesioginės, nei netiesioginės diskriminacijos dėl lyties šios direktyvos 14 straipsnio 1 dalyje nurodytais aspektais, pavyzdžiui, įsidarbinimo, darbo sąlygų. Direktyvos (ES) 2024/1385 Dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu artimoje aplinkoje preambulėje nurodyta, kad vyrų ir moterų lygybė ir nediskriminavimas yra pagrindinės Sąjungos vertybės ir pagrindinės teisės, įtvirtintos atitinkamai Europos Sąjungos sutarties 2 straipsnyje ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 21 ir 23 straipsniuose. Smurtas prieš moteris ir smurtas artimoje aplinkoje kelia pavojų šioms vertybėms ir teisėms, menkina moterų ir mergaičių teises į lygybę visose gyvenimo srityse ir trukdo joms vienodomis sąlygomis dalyvauti visuomeniniame ir profesiniame gyvenime.

Teikiamais Administracinių nusižengimų kodekso ir Baudžiamojo kodekso pakeitimo įstatymų projektais siekiama išplėsti atsakomybės už seksualinį priekabiavimą taikymą, siekiant efektyviai kovoti su šiuo reiškiniu ir išlaikant atsakomybės, taikomos už atitinkamus veiksmus, proporcingumą.

3.3. *Vaikų apsauga ir seksualiniai nusikaltimai elektroninėje erdvėje*

Europos Parlamentas pripažįsta, kad seksualinės prievartos nusikaltimų prieš vaikus, įskaitant ir padaromų elektroninėje erdvėje, skaičiaus didėjimas yra opi problema. Internetu daugėja medžiagos, kurioje vaizduojami arba atrodo, kad vaizduojami seksualinį aktą atliekantys vaikai, ypač mažamečiai. 2023 m. buvo gauta daugiau kaip 36,2 mln. pranešimų apie įtariamą seksualinę prievartą prieš vaikus internete, o tai yra istorinis rekordas. Viliojimo pranešimų skaičius nuo 2021 iki 2023 m. išaugo daugiau nei 300 %.¹¹ Tokią situaciją lemia tai, kad aktyvesnė vaikų veikla internete bei naujausi technologiniai pokyčiai kelia sunkumų teisėsaugos institucijoms ir sukuria naujų prievartos galimybių, kurios dar nėra kriminalizuotos. Reaguodama į tai Europos Komisija 2022 m. Komisija atliko Direktyvos 2011/93/ES Dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija įgyvendinimo vertinimą, kad nustatytų galimas teisėkūros spragas, geriausią praktiką ir prioritetinius veiksmus ES lygmeniu, bei 2024 pateikė pasiūlymą dėl šios direktyvos pakeitimo.¹² Siūlomu reguliavimu, be kita ko, plečiamos baudžiamosios atsakomybės taikymo už vaikų viliojimą, pornografinio turinio medžiagos (vaikų seksualinio išnaudojimo medžiagos) kūrimą naudojantis technologijomis ribos, griežtinamos ir kitos atsakomybės sąlygos, taip siekiant stiprinti vaikų apsaugą nuo seksualinio pobūdžio nusikaltimų, įskaitant ir padaromus naudojantis informacinėmis technologijomis.

Teikiamu Baudžiamojo kodekso pakeitimo įstatymo projektu, siekiant labiau apsaugoti vaikus nuo jais pasinaudoti siekiančių asmenų, siūloma nustatyti naujas nusikalstamos veikos - jaunesnio negu šešiolikos metų asmens viliojimo - sudėtis; siūloma ilginti apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminą, kai seksualinės prievartos nusikaltimas padaromas prieš nepilnametį. Siekiant apsaugoti seksualinį smurtą patyrusius vaikus nuo kontakto su smurtautoju, teikiamu Baudžiamojo kodekso pakeitimo įstatymo projektu siūloma nustatyti teismams pareigą visais atvejais, kai nustatoma, kad asmuo padarė seksualinio pobūdžio nusikaltimą prieš vaiką,

¹¹ <https://www.europarl.europa.eu/topics/lt/article/20231116STO11629/kaip-es-kovoja-su-seksualine-prievarta-pries-vaikus-internete>

¹² Europos Komisijos pasiūlymas. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir seksualinės prievartos prieš vaikus medžiaga, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR (nauja redakcija). Strasbūras, 2024 m. vasario 6 d. COM(2024) 60 final. 2024/0035 (COD). <https://www.infolex.lt/teise/default.aspx?id=1929&crd=1292949>

svarstyti galimybę skirti jam baudžiamojo poveikio priemonę - įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusio asmens ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusio asmens arčiau nei nustatytu atstumu.

Taip pat, siekiant įgyvendinti Direktyvos (ES) 2024/1385 nuostatas, siūloma nustatyti baudžiamąją atsakomybę už dalijimąsi intymia arba manipuliuota medžiaga be asmens sutikimo (direktyvos 5 straipsnis).

2. Įstatymų projektų iniciatoriai (institucija, asmenys ar piliečių įgalioti atstovai) ir rengėjai:

Seimo valdybos 2025 m. gegužės 14 d. sprendimu Nr. SV-S-189 „Dėl Darbo grupės seksualinio priekabiavimo ir smurto prevencijos bei užkardymo teisiniam reguliavimui tobulinti sudarymo“ sudaryta darbo grupė (toliau – Darbo grupė).

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/b0016a0230b211f08fdabd4950271e2c/asr>

3. Kaip šiuo metu yra reguliuojami įstatymų projektuose aptarti teisiniai santykiai:

3.1. Išžaginimas, seksualinis priekabiavimas, privertimas lytiškai santykiauti

Šiuo metu baudžiamoji atsakomybė už prievartinius lytinius santykius su asmeniu nustatyta trijuose Baudžiamojo kodekso straipsniuose: BK 149 straipsnyje (išžaginimas), BK 150 straipsnyje (seksualinis prievartavimas), BK 151 straipsnyje (privertimas lytiškai santykiauti).

Pagal Baudžiamojo kodekso 149 straipsnio 1 dalį, išžaginiu laikomas lytinis santykiavimas su žmogumi prieš šio valią panaudojant fizinį smurtą ar grasinant tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimant galimybę priešintis, ar pasinaudojant bejėgiška nukentėjusio asmens būkle. Atitinkamai lytinės aistros tenkinimas su žmogumi prieš šio valią analiniu, oraliniu ar kitokio fizinio sąlyčio būdu, panaudojant tuo pačius valios palaužimo būdus, laikomas seksualiniu prievartavimu (BK 150 straipsnio 1 dalis). Taigi, šiuos nusikaltimus apibūdina du esminiai elementai: 1) prievartinis lytinių santykių ar lytinės aistros tenkinimo pobūdis (lytiškai santykiaujama ar tenkinama aistra prieš nukentėjusio asmens valią, t. y. nesutinkant vienam iš asmenų, dalyvaujančių lytiškai santykiaujant) ir 2) nukentėjusiojo valios palaužimas vienu iš įstatyme nurodytų būdų.

Teismų praktikoje nurodoma, kad asmens nesutikimas gali būti išreikštas žodžiais – pasakant apie lytinių santykių nenorą, šaukiant pagalbos, arba kitokio pobūdžio veiksmais – verkiant, atstumiant kaltininką, stengiantis nuo jo pabėgti arba kitais būdais. Taigi, iš esmės aktyviai išreiškiant nesutikimą. Teismų praktikoje taip pat pripažįstama, kad tam tikrais atvejais, pvz., kai kaltininkas nukentėjusiojo valiai palaužti naudoja fizinį smurtą, grasinimus arba pasinaudoja bejėgiška nukentėjusiojo būkle, nukentėjusysis gali išoriškai neišreikšti savo nesutikimo dėl panaudoto prieš jį smurto, sukulto skausmo poveikio ar baimės patirti fizinį smurtą, ar bejėgiškos būklės, tačiau visais atvejais kaltininkas turi suvokti, kad lytiniai santykiai vyksta prieš nukentėjusiojo valią. Taigi, nors teismai pripažįsta, kad ne visais atvejais nukentėjusysis priešinas aktyviais veiksmais ar aktyviai išreiškia nesutikimą lytiniais veiksmais, tačiau visgi tokios aplinkybės siejamos su baime ar poveikiu sukeltu smurto naudojimo, grasinimo (t. y. intensyvios prievartos). Aiškindamas šių nuostatų turinį, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyse taip pat pažymi, kad išžaginiu pripažįstamas lytinis santykiavimas su žmogumi prieš šio valią panaudojant intensyviausius prievartos būdus, t. y. fizinį smurtą, grasinimą tuoj pat jį panaudoti, kitoki atėmimą galimybės priešintis arba pasinaudojimą bejėgiška nukentėjusio asmens būkle. Išžaginimui (BK 149 straipsnis) būdinga psichinė prievarta turi pasireikšti tik kaip realus grasinimas tuoj pat panaudoti fizinį smurtą, o kitokio pobūdžio ar į ateitį nukreipti grasinimai sudaro pagrindą seksualinę prievartą kvalifikuoti kaip privertimą lytiškai santykiauti (t. y. pagal švelnesnę atsakomybę nustatantį BK 151 straipsnį). Kitoks atėmimas galimybės priešintis gali pasireikšti įvairiais veiksmais, kuriais ribojamos nukentėjusiojo galimybės priešintis, pvz., apsvaiginant vaistais ar narkotinėmis medžiagomis, nugirdant alkoholiniais gėrimais, užrakinant kambarį, neleidžiant ištrukti ir pan., tačiau kiekvienas

tokio fakto inkriminavimas turi būti logiškai pagrįstas dėl jo atitikties išžaginimo nusikaltimo sudėčiai (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-27-788/2024). Teismų praktika rodo, kad vien sutikimo nebuvimas nėra vertinamas kaip seksualinė prievarta prieš asmenį (pvz. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-176-628/2023).

Taigi, baudžiamasis įstatymas ir jį aiškinanti teismų praktika atsakomybę už lytinį santykiavimą (lytinės aistros tenkinimą) prieš asmens valią visais atvejais sieja su intensyvios prievartos, palaužiančios nukentėjusiojo valią, naudojimu. Toks teisinis reguliavimas neužtikrina tinkamos asmenų, patyrusių seksualinę prievartą apsaugos – prievarta ne visais atvejais pasireiškia kaip smurto, grasinimų naudojimas ar atėmimas galimybės priešintis. Nukentėjęs asmuo gali nesipriešinti su juo atliekamais veiksmais dėl jėgų persvaros, patirto šoko ar kitų aplinkybių, net ir tuo atveju, kai kaltininkas akivaizdžios prievartos nenaudoja. Tokie lytiniai santykiai, nors ir vyksta be akivaizdžios prievartos ir akivaizdaus nukentėjusiojo priešinimosi, visgi vyksta be nukentėjusiojo sutikimo, pažeidžia jo kūno autonomiją, seksualinio apsisprendimo laisvę, tačiau lieka už baudžiamojo teisinio reguliavimo ir baudžiamosios atsakomybės taikymo ribų. Kaip minėta, tarptautinė bendruomenė pripažįsta tokio reguliavimo trūkumus bei ribotumą ir skatina baudžiamąją atsakomybę už nepageidaujamus seksualinius veiksmus sieti ne su fizinės jėgos ar kitokios prievartos naudojimu, aktyviu nukentėjusiojo valios palaužimu, o su sutikimo seksualiniams veiksmais nebuvimu.

Dėl įstatyme nustatyto požymio – pasinaudojimo bejėgiška būkle, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse išaiškinta, kad lytinis santykiavimas ar lytinės aistros tenkinimas pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo būkle yra tada, kai tai įvyksta išoriškai nenaudojant jokių veiksmų nukentėjusiojo valiai palaužti ar pasipriešinimui įveikti, tačiau, kita vertus, negaunamas nukentėjusiojo sutikimas lytiškai santykiauti dėl priežasčių, susijusių su nukentėjusiojo fizine ar psichine būkle. Kai nukentėjusysis dėl savo fizinės ar psichinės būklės ypatumų – fizinių trūkumų, ligos, mažametystės, senatvės, psichikos sutrikimo ar kitokios liguistos ar nesąmoningos būsenos – negali suvokti su juo atliekamų veiksmų esmės arba kad ir suvokia, bet dėl bejėgiškos būklės negali pasipriešinti kaltininkui, o kaltininkas supranta, kad asmuo yra bejėgiškos būklės, ir tuo pasinaudoja. Asmens pažeidžiamumas dėl minėtų aplinkybių nėra automatiškai vertinamas kaip bejėgiška būklė – svarbus negalėjimo suvokti ar priešintis aspektas.

Teismų praktikoje taip pat aiškinama, kad apsvaigimas nuo alkoholio ar kitų medžiagų gali lemti bejėgišką būklę ir užtraukti baudžiamąją atsakomybę, jei teismas nustato, jog apsvaigimas taip paveikė nukentėjusį, kad atėmė galimybę suprasti su juo daromų veiksmų esmę ar priešintis kaltininkui, ir lytinis santykiavimas ar lytinės aistros tenkinimas įvyko prieš nukentėjusiojo valią. T. y. remiantis šiuo aiškinimu, lytinis santykiavimas ar lytinės aistros tenkinimas su stipriai apsvaigusiu asmeniu savaime nepatvirtina, kad tai vyko prieš nukentėjusiojo valią – šis požymis turi būti įrodomas atskirai. Be kita ko, teismų praktikoje pažymima, kad patvirtindamas ar paneigdamas tokią išvadą, teismas turi įvertinti situacijos kontekstą – ar lytinių santykių dalyviai turėjo anksčiau intymių santykių, ar šiuo atveju kaltinamasis turėjo pagrindo tikėtis suartėjimo, ar bejėgiškoje būklėje atsidūręs asmuo prieš tai leido suprasti, kad neprieštarautų lytiniam santykiui su kaltinamuoju, ar kaltinamasis galėjo klysti dėl to ir kt. (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-272/2014, 2K-441-677/2016). Tokio teisinio reguliavimo ir iš jo kylančio aiškinimo trūkumai ir prieštaravimai akivaizdūs – viena vertus bejėgiška būklė vertinama kaip tokia būklė, dėl kurios asmuo negali išreikšti savo valios, kita vertus – reikalaujama įrodymų, patvirtinančių, kad seksualiniai veiksmai vyko prieš tokioje būsenoje esančio nukentėjusiojo valią. Be kita ko, toks požiūris itin žalingas ir stigmatizuojantis – iš esmės tai leistų pateisinti lytinius santykius su nesąmoningoje būsenoje esančiu nukentėjusiuoju vien remiantis šio asmens iki tol buvusiu elgesiu ar ankstesniu santykiu tarp nukentėjusiojo ir kaltininko.

Visos šios aplinkybės (baimė, kad nepavyks įrodyti prievartos naudojimo, kad paties nukentėjusiojo elgesys bus įvertintas, kaip provokuojantis, leidęs kaltininkui „pagrįstai tikėtis suartėjimo“) lemia asmenų, patyrusių seksualinę prievartą, nenorą kreiptis pagalbos į teisėsaugos institucijas. Kartu, teisėsaugos institucijoms nepavykus įrodyti intensyvios prievartos, aktyvaus

nukentėjusiojo pasipriešinimo, baudžiamasis procesas nėra pradedamas arba yra nutraukiamas (2025 metais iš 210 pradėtų ikiteisminių tyrimų 114 buvo nutraukta Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso (toliau – ir BPK) 3 straipsnyje nustatytais pagrindais). Visa tai didina kaltininkų nebaudžiamumą.

Be kita ko, atkreiptinas dėmesys į tai, kad atsakomybė už prievartinius lytinius santykius nustatyta trijuose skirtinguose straipsniuose ir lemia skirtingo griežtumo baudžiamąją atsakomybę. Tokio išskyrimo pagrindai ir tikslai nėra aiškūs. BK 149 ir 150 straipsniuose nustatytos nusikalstamos veikos iš esmės skiriasi tik pagal padarymo būdą, t. y. koku būdu buvo pasinaudota nukentėjusiojo kūnu (pvz., ar prievartinis lytinis santykiavimas vyko vaginaliniu, ar analiniu būdu) ir priklausomai nuo to gali skirtis taikomų sankcijų griežtumas (pvz., už išžaginimą, padarytą bendrininkų grupės nustatyta laisvės atėmimas nuo trejų iki dešimties metų, o už tokiomis pat aplinkybėmis padarytą seksualinį prievartavimą - laisvės atėmimas nuo dvejų iki dešimties metų; už mažamečio išžaginimą skiriamas laisvės atėmimas nuo penkerių iki penkiolikos metų, o už mažamečio seksualinį prievartavimą - laisvės atėmimas nuo ketverių iki penkiolikos metų). Toks išskyrimas yra dirbtinis ir neturi aiškaus pagrindimo. BK 151 straipsnyje nustatyta baudžiamoji atsakomybė asmeniui, kuris grasindamas panaudoti smurtą, panaudodamas kitokią psichinę prievartą arba pasinaudodamas asmens priklausomumu privertė jį lytiškai santykiauti ar kitaip tenkinti lytinę aistrą su kaltininku ar kitu asmeniu. Nors šiame straipsnyje nurodyta nusikalstama veika taip pat apima prievartos naudojimą prieš nukentėjusįjį, tačiau už šią veiką nustatyta švelnesnė baudžiamoji atsakomybė, nei už seksualinį prievartavimą ar išžaginimą (laisvės atėmimas iki penkerių metų). Taigi, toks prievartos rūšių iš esmės tik teorinis išskyrimas lemiantis skirtingo griežtumo baudžiamosios atsakomybės taikymą. Teisine prasme skirtingai būtų vertinamos situacijos, kai pvz., asmeniui grasinama tuoj pat prieš jį pavartoti smurtą ir kai grasinama smurtą pavartoti vėliau ar pavartoti smurtą prieš jo artimuosius, nors nukentėjusiajam bet kuri iš šių situacijų gali kelti stiprų stresą, baimę ir lemti jo pasidavimą kaltininko įtakai. Be kita ko, kaltininko tikslas, nepriklausomai nuo pasirinktos prievartos formos, visais atvejais yra tas pats – sukurti nukentėjusiajam bauginančią situaciją, kurioje jis būtų priverstas paklusti kaltininko valiai, arba pasinaudoti susidariusia situacija (dėl nukentėjusiojo bejėgiškumo, priklausomumo). Atitinkamą veikimo būdą kaltininkas paprastai pasirenka pagal konkrečią situaciją, t. y. tai, kokiomis priemonėmis gali pasiekti tikslą – priversti nukentėjusįjį lytiškai su juo santykiauti.

3.2. *Seksualinis priekabiavimas*

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 152 straipsnio 1 dalyje nustatyta atsakomybė tam, kas siekdamas seksualinio bendravimo ar pasitenkinimo vulgariais ar panašiais veiksmais, pasiūlymais ar užuominomis priekabiavo prie pagal tarnybą ar kitaip priklausomo asmens. Ši nusikalstama veika yra baudžiamasis nusižengimas – už ją laisvės atėmimo bausmės skyrimas nenumatytas.

Būtinus baudžiamojo nusižengimo, nustatyto BK 152 straipsnyje, požymis yra nukentėjusio asmens priklausomumas nuo kaltininko. Seksualinio priekabiavimo norma išskiria dvi galimas priklausomumo formas: 1) pagal tarnybą priklausomi asmenys ir 2) kitaip priklausomi asmenys.

Priklausomumas pagal tarnybą reiškia, kad nukentėjusįjį ir kaltininką sieja tarnybiniai ar darbiniai santykiai, reglamentuojami Lietuvos Respublikos darbo kodekso (toliau – DK), Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos, Lietuvos Respublikos karo tarnybos ir kitų įstatymų, nustatančių darbdavio ir darbuotojo (valstybės tarnautojo) teises ir pareigas, normomis. Pažymėtina, kad 2017 m. liepos 1 d. įsigaliojo DK bei Lygių galimybių įstatymo normos, kurios įpareigojo darbdavius laikytis lyčių lygybės ir nediskriminavimo kitais pagrindais principo ir iki sudarant darbo sutartis bei užtikrinti, kad ne tik darbuotojas ir valstybės tarnautojas, bet ir siekiantis įsidarbinti asmuo nepatirtų seksualinio priekabiavimo. Tai reiškia, kad darbdavio ar jo funkcijas atliekančio asmens seksualinis priekabiavimas prie siekiančio įsidarbinti asmens, nustačius kitus būtinus BK 152 straipsnio sudėties požymius, gali būti vertinamas kaip seksualinis priekabiavimas prie pagal tarnybą priklausomo asmens BK 152 straipsnio prasme.

Kitoks priklausomumas nuo kaltininko gali pasireikšti įvairiomis formomis, tačiau ir šiuo atveju priklausomumo santykiai turi turėti tam tikrą objektyvų pagrindą, patvirtinantį, kad kaltininką ir nukentėjusįjį sieja tam tikras ryšys, kuris kaltininkui sudaro galimybę savo sprendimais esmingai paveikti (pakeisti) nukentėjusio asmens padėtį. Objektyviuoju priklausomumo pagrindu laikytini asmenų priklausomumas civilinių teisinių (sutartinių, prievolinių ir kt.), šeiminių santykių (sutuoktinių (sugyventinių) tarpusavio, vaikų ir tėvų, giminystės, globos ir rūpybos ir kt.) pagrindais, taip pat tarp atskirų asmenų grupių susiklostę santykiai, kurių šalys turi tam tikrų priešpriešinių teisių ir pareigų (pavyzdžiui, gydytojo ir paciento, mokytojo ir mokinio, dėstytojo ir studento santykiai ir pan.) arba kurias sieja materialinė priklausomybė. Objektyviuoju priklausomumo pagrindu gali būti pripažintos ir kitokios faktinės situacijos, kai kaltininko sudarytos fizinės ar psichologinės kliūtys, apribojančios nukentėjusiojo veikimo laisvę, sudaro jam sąlygas esmingai paveikti nukentėjusiojo padėtį (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-14-1073/2020).

Taigi, pagal šiuo metu galiojantį BK 152 straipsnį baudžiamoji atsakomybė nebūtų galima tais atvejais, kai asmenų nesieja jokie tarpusavio priklausomumo santykiai. Už seksualinį priekabiavimą nustatyta ir drausminė bei administracinė atsakomybė, tačiau ir šios atsakomybės rūšys orientuotos į darbinius santykius. Darbo kodekso 30 straipsnis įpareigoja darbdavį sukurti tokią darbo aplinką, kurioje darbuotojas ar darbuotojų grupė nepatirtų priešiško, neetiško, žeminančio, agresyvių, užgaulių, įžeidžiančių veiksmų, kuriais kėsiamasi į darbuotojo ar darbuotojų grupės garbę ir orumą, fizinį ar psichologinį neliečiamumą ar kuriais siekiama darbuotoją ar darbuotojų grupę įbauginti, sumenkinti ar įstumti į beginklę ir bejėgę padėtį. Administracinių nusižengimų kodekso 96 straipsnio 4 dalis nustato administracinę atsakomybę darbdaviui už Darbo kodekso 30 straipsnio pažeidimą, jeigu nebuvo įgyvendintos būtinos priemonės smurto ir priekabiavimo prevencijai užtikrinti ar nebuvo imtasi aktyvių veiksmų pagalbai asmenims, patyrusiems smurtą ar priekabiavimą, suteikti arba nustatomas darbdavio fizinio asmens ar darbdavio juridinio asmens vadovo smurto ar priekabiavimo draudimo pažeidimas.

Taip pat be įstatyme įtvirtintų požymių, teismų praktika, kaip būtiną baudžiamosios atsakomybės taikymo už seksualinį priekabiavimą požymį išskiria ir veikos pavojingumą. Pagal LAT aiškinimą, seksualinio pobūdžio veiksmai, pasiūlymai ir užuominos tampa seksualiniu priekabiavimu BK 152 straipsnio prasme, kai toks kaltininko elgesys yra ne vienkartinis, o trunka tam tikrą laiką (yra pasikartojantis arba sistemingas) ir kai į tokį kaltininko poelgį buvo reaguota nedviprasmiškai neigiamai. Būtent nepageidautinų vulgarių ar panašių seksualinio pobūdžio veiksmų, pasiūlymų ar užuominų pakartotinumai leidžia spręsti apie tokių veiksmų intensyvumą, sistemiškumą ir tokią veiką vertinti kaip pavojingą baudžiamosios teisės prasme (*kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-14-1073/2020*).

Taigi, neintensyvūs veiksmai ar vienkartinis priekabiavimo atvejis, arba priekabiavimas, kai asmenų nesieja priklausomumo santykiai nepatenka į baudžiamojo įstatymo veikimo sritį.

3.3. *Jaunesnio negu šešiolikos metų asmens viliojimas*

Pagal BK 152¹ straipsnį baudžiamoji atsakomybė kyla pilnamečiam asmeniui, pasiūliusiam jaunesniam negu šešiolikos metų asmeniui susitikti siekiant lytiškai santykiauti ar kitaip tenkinti lytinę aistrą arba jį išnaudoti pornografinėi produkcijai gaminti. Praktikoje nuostata beveik netaikoma, nes nenustatoma kaltininko veiksmų siekiant susitikti. Manytina, kad ir patys vaiko viliojimo veiksmai yra pakankamai pavojingi ir turėtų užtraukti baudžiamąją atsakomybę. Taip pat Baudžiamajame kodekse nėra nuostatų, kriminalizuojančių atvejus, kai kaltininkas prašo vaiko atsiųsti (ar kitu būdu perduoti) savo intymių vaizdų.

3.4. *Dalijimasis intymia arba manipuluota vaizdo medžiaga be asmens sutikimo*

Šiuo metu baudžiamajame kodekse nėra nustatyta atsakomybė už tokią nusikalstamą veiką.

4. Kokios siūlomos naujos teisinio reguliavimo nuostatos ir kokių teigiamų rezultatų laukiama:

4.1. Seksualinis prievartavimas

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 13, 60, 95, 149, 150, 151, 152, 152¹, 153¹, 153² straipsnių pakeitimo ir 151¹ straipsnio panaikinimo įstatymo projektu (toliau – BK pakeitimo projektas) siūloma viename (siūlomame BK 149) straipsnyje išdėstyti atsakomybę už nusikalstamas veikas, nurodytas BK 149, 150 ir 151 straipsniuose. Kaip minėta, visuose šiuose straipsniuose nustatyta baudžiamoji atsakomybė už prievartinio pobūdžio lytinius santykius, o įstatyme nustatyti požymiai nepagrindžia skirtingo griežtumo atsakomybės taikymo už iš esmės tapačias veikas. Pakeitimu nustatomas vienodas baudžiamosios atsakomybės taikymo pagrindas, nepriklausomai nuo to, koku būdu kaltininkas pasinaudojo kaltininko kūnu (vaginaliniu, analiniu, oraliniu, kitokio fizinio sąlyčio būdu); taip pat nepriklausomai nuo to, kokios rūšies prievarta (fizinė, psichinė, pasinaudojimas bejėgiška būkle, pasinaudojimas asmens priklausomumu ir kt.) buvo panaudota. Bet koks prievartinis lytinis aktas yra itin didelė invazija į kito asmens kūną, stipriai pažeidžianti asmens autonomiją. Projektu siūlomais pakeitimais siekiama užtikrinti tinkamą teisinį atsaką prievartiniais lytiniais santykiams, be kita ko, įtvirtinant vienodą požiūrį į šias nusikalstamas veikas, nepriklausomai nuo to, koku būdu buvo atliktas prievartinis lytinis aktas bei kokios rūšies prievarta panaudota.

BK pakeitimo projektu nustatomas naujas BK 149 straipsnio pavadinimas „Seksualinis prievartavimas“, atsisakant stigmatizuojančios išžaginimo sąvokos.

Siūlomo BK 149 straipsnio 1 dalyje įtvirtinama nauja seksualinio prievartavimo sudėtis, kurios esminis požymis – asmens sutikimo lytiniais santykiams nebuvimas. Kartu tikslinami seksualinio prievartavimo objektyvieji požymiai apibrėžiant jį kaip lytinį santykiavimą vaginaliniu, analiniu, oraliniu ar kitokio fizinio sąlyčio būdu su žmogumi be jo laisvanoriško sutikimo. Atsisakoma „lytinės aistros tenkinimo“ požymio, siekiant išvengti dviprasmiško vertinimo (pvz., kad kaltininkas, atlikdamas atitinkamus veiksmus, turi siekti fizinio pasitenkinimo¹³). Šis požymis keičiamas požymiu „lytinis santykiavimas kitokio fizinio sąlyčio būdu“, kuris apima visus kitus veiksmus, kai bet kokia kūno dalimi ar daiktu kontaktuojama ar įsiskverbama su nukentėjusiojo išange ar lytiniais organais. Tokiu būdu siekiama baudžiamosios atsakomybės taikymą aiškiai susieti su kaltininko atliktais veiksmais, o ne tokių veiksmų atlikimo tikslu.

BK pakeitimo projektu kodeksas pildomas 153² straipsniu, kuriame nustatoma laisvanoriško sutikimo sąvoka. Esminiai tokio sutikimo požymiai yra tai, kad jis turi būti aiškiai išreikštas (pvz., aktyviu asmenų dalyvavimu, žodžiu ar kitais būdais) ir duodamas konkrečiam veiksmui atskirai, asmeniui žinant ir suprantant to veiksmo turinį ir esmę (t. y. vien dėl to, kad asmuo sutiko lytiškai santykiauti vaginaliniu būdu, nereiškia, kad jis sutinka ir su kitais lytinio santykiavimo būdais). Toks sutikimas gali būti atšaukiamas bet kuriuo metu. Sutikimas laikomas laisvanoriškai duotu tik tuo atveju, jei asmuo turi realią galimybę atsisakyti lytinių santykių ir šią galimybę suvokia. Laisvanoriškas sutikimas negali būti preziumuojamas jokiais atvejais ir visada turi būti nustatomas pagal konkrečias bylos aplinkybes. Įstatyme apibrėžiama, kad asmenų tarpusavio ryšiai (pvz., santuoka, ankstesni lytiniai santykiai) ar elgesys (pasyvumas, nesipriešinimas), negali būti pagrindu preziumuoti sutikimą visais atvejais. Šios aplinkybės turi būti vertinamos kiekvienoje konkrečioje byloje visų aplinkybių kontekste.

Svarbu pažymėti, kad tokiu teisiniu reguliavimu nėra siekiama įrodinėjimo naštos perkelti nusikaltimo padarymu įtariamam ar kaltinamam asmeniui. Vadovaujantis nekaltumo prezumpcija, kaltinimą palaikančioms institucijoms išlieka pareiga įrodyti, kad lytiniai santykiai vyko be nukentėjusio asmens sutikimo. Aplinkybė, kad lytinis santykiavimas vyko be nukentėjusio asmens sutikimo turės būti nustatoma remiantis byloje esančių įrodymų visuma, pagal situacijos kontekstą (taip, kaip šiuo metu nustatoma, kad lytinis santykiavimas vyko prieš asmens valią).

¹³ Panevėžio apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-1-531/2024

Taip pat pažymėtina, kad BK pakeitimo projektu nesiekama švelninti atsakomybės už seksualinės prievartos nusikaltimus (išžaginimas, seksualinis prievartavimas). Priešingai - siūlomais įstatymo pakeitimais siekiama platesnės nukentėjusiųjų teisinės apsaugos, taip pat siekiama didinti visuomenės nepakantumą seksualinės prievartos nusikaltimams bei formuoti supratimą, kad seksualinės prievarta ne visais atvejais pasireiškia kaip aktyvus smurto, grasinimų, bauginimo naudojimas. Seksualinė prievarta taip pat apima atvejus, kai asmens kūnu pasinaudojama be jo sutikimo, kai kaltininkas pasinaudoja nukentėjusio asmens nesipriešinimu, pvz., dėl šoko, galios persvaros ar kitų aplinkybių.

Visais atvejais teisėsaugos institucijoms tiriant seksualinės prievartos nusikaltimus, visų pirma turi būti siekiama išsiaiškinti, ar prieš nukentėjusįjį buvo naudota vienos ar kitos rūšies prievarta, ar buvo pasinaudota jo priklausomumu arba bejėgiška būkle. Nustačius tokias aplinkybes, kaltininko veiksmai turėtų būti vertinami kaip siūlomo BK 149 straipsnio 3 dalyje (ar kitose dalyse – jei yra atitinkamų kvalifikuojančių požymių) nurodytas nusikaltimas, kurio sankcija atitinka šiuo metu galiojančio BK 149 straipsnio 1 dalies sankciją. Be kita ko, tam tikrais aspektais baudžiamoji atsakomybė už seksualinės prievartos nusikaltimus griežtėtų.

Baudžiamoji atsakomybė už šio straipsnio 1 bei 2 dalyse nurodytas nusikalstamas veikas būtų taikoma asmenims nuo 16 metų amžiaus. Už kitose dalyse nurodytas nusikalstamas veikas – nuo 14 metų amžiaus, kaip ir pagal galiojančias BK nuostatas.

Siūlomo BK 149 straipsnio 3 dalyje nustatoma kvalifikuota nusikalstamos veikos sudėtis – lytinis santykiavimas su asmeniu, panaudojant fizinę ar psichinę prievartą, pasinaudojant asmens priklausomumu ar jo bejėgiška būkle, ar kitaip atimant galimybę priešintis. Ši norma apima BK 149, 150, 151 straipsnių pirmose dalyse nurodytų nusikalstamų veikų požymius. Tokiu siūlymu siekiama sulyginėti visas prievartos rūšis, užtikrinant platesnę apsaugą asmenims, nukentėjusiems nuo seksualinio smurto.

Siūlomo BK 149 straipsnio 4 dalyje nustatoma kvalifikuota nusikalstamos veikos sudėtis – kai šio straipsnio 3 dalyje nurodytą veiką padaro nukentėjusio asmens artimasis giminaitis, šeimos narys ar kartu gyvenantis asmuo, globėjas, rūpintojas ar kitas teisėtas nukentėjusio asmens atstovas, arba įstatymuose nustatytų įgaliojimų nukentėjusio asmens atžvilgiu turintis asmuo. Kaip minėta, atlikti tyrimai rodo, kad didelė dalis nukentėjusiųjų seksualinį smurtą patiria namuose, artimoje aplinkoje iš savo sutuoktinių ar kartu gyvenančių asmenų. Smurtas artimoje aplinkoje yra opi problema. Todėl tikslinga asmens prieš artimąjį giminaitį ar šeimos narį padarytus seksualinės prievartos nusikaltamus vertinti griežčiau.

Siūlomo BK 149 straipsnio 2 ir 5 dalyse nustatoma atsakomybė už bendrininkų grupės padarytas veikas. Toks reguliavimo būdas pasirinktas atsižvelgiant į projektu nustatomą skirtingą 1 bei kitose šio straipsnio dalyse nurodytų veikų pavojingumą.

BK pakeitimo projektu siūlomame 149 straipsnyje atsisakoma nuostatos dėl atsakomybės susiejimo su nukentėjusio asmens skundu ar jo teisėto atstovo pareiškimu, prokuroro reikalavimu arba kai ikiteisminis tyrimas pradėtas nustačius smurto artimoje aplinkoje požymius. Seksualinės prievartos nusikaltimai yra itin traumuojantys. Tokią prievartą patyręs nukentėjusysis ne visais atvejais pajėgus greitai ir adekvačiai reaguoti į įvykius, priimti tinkamus sprendimus, pradėti teisinius procesus. Reguliavimu siekiama platesnės nukentėjusiųjų apsaugos, atsakomybę dėl baudžiamojo proceso pradėjimo, paaiškėjus atitinkamos veikos požymiams, perkelti nuo nukentėjusiojo valstybės institucijoms.

4.2. Vaiko seksualinis prievartavimas

Atsakomybės už seksualinį vaiko prievartavimą nuostatos dėstomos atskirame – siūlomame BK 150 straipsnyje. Principinės nuostatos atitinka siūlomo BK 149 straipsnio nuostatas.

2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2011/92/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, kuria pakeičiamas

Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR 2 straipsnyje nustatomas terminas „amžius, kurio sulaukus gali būti duotas sutikimas lytiškai santykiauti – amžius, kurio nesulaukus draudžiama atlikti seksualinius veiksmus su vaiku pagal nacionalinę teisę“. Direktyvoje naudojamos vaiko, kuris yra sulaukęs arba nėra sulaukęs amžiaus, nuo kurio gali būti duotas sutikimas lytiškai santykiauti, sąvokos, valstybėms narėms paliekant galimybę savarankiškai apsispręsti dėl tokios amžiaus ribos. Pagal BK nuostatas, mažamečiu laikytinas asmuo, jaunesnis negu keturiolikos metų amžiaus. Teismų praktikoje asmens lytiniai santykiai su mažamečiu paprastai vertinami, kaip mažamečio išžaginimas pasinaudojant jo bejėgiška būkle. Siekiant užtikrinti didesnę mažamečių (t. y. vaikų iki 14 metų amžiaus) apsaugą, siūloma atitinkamą nuostatą perkelti į įstatymą (siūlomo BK 153² straipsnio 2 dalis), taip užtikrinant, kad lytiniai santykiai su 14 metų amžiaus nesulaukusiu vaiku visais atvejais bus vertinami kaip išžaginimas pasinaudojant jo bejėgiška būkle dėl mažametystės (siūlomo BK 150 straipsnio 3 dalis, ar kitos dalys atitinkamai esant kvalifikuojančių požymių). Kitais atvejais, kai nukentėjusysis yra nepilnametis (14 metų ir vyresnis) vaikas, teismai turėtų vertinti, ar jis, pagal konkrečias bylos aplinkybes, galėjo duoti sutikimą lytiniais santykiais (buvo pakankamai brandus duoti tokį sutikimą, suvokė lytinių santykių esmę) ir ar toks sutikimas buvo duotas. Be kita ko, pagal BK 151¹ straipsnio 1 dalį, išlieka baudžiamoji atsakomybė pilnamečiam asmeniui, lytiškai santykiaujančiam su jaunesniu nei šešiolikos metų asmeniu, nepriklausomai nuo to, ar buvo duotas sutikimas (jei nepilnametis, teismo vertinimu tokį sutikimą galėjo duoti). Visais atvejais, pirmiau turėtų būti vertinama, ar nėra BK 150 straipsnyje nurodytų vaiko seksualinio prievartavimo požymių ir tik tokių nesant, sprendžiama dėl BK 151¹ straipsnio, nustatančio švelnesnę atsakomybę, taikymo.

Baudžiamoji atsakomybė už BK 150 straipsnio 1 bei 2 dalyse nurodytas nusikalstamas veikas būtų taikoma asmenims nuo 16 metų amžiaus. Už kitose dalyse nurodytas nusikalstamas veikas – nuo 14 metų amžiaus, kaip ir pagal galiojančias BK nuostatas.

4.3. *Jaunesnio negu šešiolikos metų asmens viliojimas*

BK pakeitimo projektu siūloma 152¹ straipsnį papildyti naujomis nusikalstamų veikų sudėtimis.

Pirmoje dalyje siūloma nustatyti baudžiamąją atsakomybę pilnamečiam asmeniui, pasiūliusiam, prašiusiam ar raginusiam jaunesnį negu šešiolikos metų vaiką sukurti medžiagą, kurioje būtų vaizduojamos apnuogintos intymios šio vaiko kūno dalys ar jis vaizduojamas atliekantis seksualinio pobūdžio veiksmus, ir tokią medžiagą perduotų kaltininkui ar kitam asmeniui. Vaikai iki šešiolikos metų amžiaus yra itin paveikiami dėl patirties ir socialinės brandos trūkumo, todėl dažnu atveju neatsparūs suaugusiųjų įkalbinėjimams atlikti vienokio ar kitokio pobūdžio veiksmus. Pilnametis asmuo, prašantis vaiko atsiųsti jam intymaus pobūdžio vaizdo medžiagos (nuotraukų, vaizdo įrašų) kėsinaisi į tokio vaiko seksualinį neliečiamumą. Tokiems veiksmams turi būti užkirstas kelias, o juos atlikęs asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Pagal siūlomą BK 152¹ straipsnio 1 dalį atsakomybė kiltų tik už pasiūlymo, prašymo, raginimo veiksmus. Tuo atveju, jei, kaltininko įkalbėtas, vaikas atitinkamai tokią medžiagą sukurtų ir jam ar kitam asmeniui perduotų, kaltininko veika galėtų būti kvalifikuojama kaip nusikalstamų veikų sutaptis pagal šį straipsnį ir 309 straipsnio 2 dalį (už disponavimą pornografinio turinio dalykais, kuriuose vaizduojamas vaikas).

Antroje 152¹ straipsnio dalyje siūloma nustatyti baudžiamąją atsakomybę pilnamečiam asmeniui, pasiūliusiam jaunesniam negu šešiolikos metų asmeniui susitikti, siekiant lytiškai santykiauti ar kitaip tenkinti lytinę aistrą arba išnaudoti šį nepilnametį pornografinei produkcijai gaminti. T. y. nuo esamos šiame straipsnyje įtvirtintos nusikalstamos veikos sudėties, ši veika skirtųsi tuo, kad nebūtų reikalaujama nustatyti, jog po šio pasiūlymo kaltininkas ėmėsi konkrečių veiksmų, kad susitikimas įvyktų. Atitinkamai tokia nuostata perkeliama į šio straipsnio trečiąją dalį. Vaiko viliojimas, kalbinant jį susitikti, atlikti seksualinio pobūdžio veiksmus, atsiųsti intymaus pobūdžio vaizdo medžiaga yra pavojingas ir dažnai veda prie tolesnių vaiko seksualinio išnaudojimo veiksmų, prisideda prie vaikų seksualinio išnaudojimo medžiagos platinimo. Siūlomu reguliavimu siekiama užkristi kelia pilnamečių asmenų atliekamam vaikų viliojimui dar pirminėse tokių veiksmų atlikimo stadijose.

4.4. *Kitos nuostatos dėl vaikų apsaugos*

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau – BVK) 39 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų teisė pasimatyti. Šioje normoje be kita ko nustatyta, kad nuteistųjų pasimatymų su savo nepilnamečiais vaikais (įvaikiais) skaičius neribojamas. BVK 68 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad tam tikras sąlygas atitinkantys nuteistieji, atliekantys bausmę pusiau atviro tipo bausmės atlikimo vietų lengvojoje grupėje, turi teisę trims paroms, o dirbantys nuteistieji savo kasmetinių atostogų metu – iki dešimt parų be palydos išvykti iš bausmės atlikimo vietos į Lietuvos Respublikos teritorijoje esančius namus ar Lietuvos Respublikos teritorijoje pasimatyti su artimaisiais. Įstatymas nenustato jokių teisės pasimatyti su nepilnamečiais vaikais ir teisės į trumpalaikės išvykas išlygų asmenims, padariusiems nusikaltimus žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui. Neabejotina, kad šiomis įstatymo nuostatomis siekiama užtikrinti nuteistųjų resocializaciją, padedant jiems išlaikyti socialinius ryšius už laisvės atėmimo bausmės atlikimo vietos ribų. Tačiau nemažiau svarbu yra ir tinkama nukentėjusiųjų apsauga nuo smurtautojo, užtikrinant jiems saugią aplinką. Pažymėtina, kad nusikaltimus žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui darantys asmenys savo aukomis neretai pasirenka savo šeimos narius (vaikus, gyvenimo partnerius ir kt.) ar kitus, kartu gyvenančius ir nuo smurtautojo priklausančius asmenis. Vadovaujantis esamu teisiniu reguliavimu gali susidaryti situacijos, kai nuteistajam garantuojama teisė neribotai matytis su nepilnamečiais vaikais, prieš kuriuos jis įvykdė seksualinio pobūdžio nusikaltimus (BVK 39 straipsnio 1 dalis) arba jam leidžiama parvykti į namus, kuriuose gyvena nuo jo vykdytų seksualinio pobūdžio nusikaltimų nukentėję asmenys (BVK 68 straipsnio 1 dalis). Tokios situacijos ne tik sudaro galimybę nuteistajam tęsti nusikalstamus veiksmus, tačiau neabejotinai daro didelę žalą nukentėjusiųjų emocinei sveikatai, saugumo jausmui, kelia jiems didelį stresą bei pakartotinai traumuoja. Projektų rengimo metu buvo gautas Kalėjų tarnybos atsakymas, kuriame paaiškinta, kad šiuo metu, atitinkama apsauga, siekiant, kad nukentėję vaikai nesusitiktų su smurtautojais, užtikrinama bendradarbiaujant įvairioms institucijoms. Tačiau jokio teisinio reguliavimo, nustatančio draudimą bausmę už seksualinius nusikaltimus prieš vaikus padariusiems asmenims susitikti su savo nusikaltimų aukomis, naudojantis aukščiau aptartomis teisėmis pasimatyti ar parvykti į namus, nėra.

Pastebėtina, kad BK 72¹ straipsnyje įtvirtinta baudžiamojo poveikio priemonė - įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusio asmens ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusio asmens arčiau nei nustatytu atstumu, skiriant ją kartu su bausme asmeniui, nuteistam už nusikalstamą veiką nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui, galėtų būti puiki priemonė šiuo atveju suteikianti oficialų pagrindą bausmės vykdymo institucijoms neleisti tokiam asmeniui pasimatyti su nuo jo nusikaltimo nukentėjusiu vaiku. Siekiant paskatinti šios baudžiamojo poveikio priemonės skyrimą aptartais atvejais, BK pakeitimo projektu siūloma papildyti BK 72¹ straipsnį 3 dalimi, nustatančią įpareigojimą teismui svarstyti šios baudžiamojo poveikio priemonės skyrimą asmeniui, nuteistam už nusikalstamą veiką nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui. Tokiu būdu teismui paliekama diskrecija priimti sprendimą dėl priemonės skyrimo, tačiau kartu teismas įpareigojamas apsvarstyti jos skyrimą asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui, o jos neskirdamas – tokį sprendimą motyvuoti.

BK pakeitimo projektu siūloma pakeisti 95 straipsnio 3 dalį, ilginant senaties terminą tais atvejais, kai šio kodekso XVIII, XX, XXI, XXIII ir XLIV skyriuose numatytų nusikalstamų veikų nukentėję nepilnametis.

4.5. *Dalijimasis intymia arba manipuluota vaizdo medžiaga be asmens sutikimo*

BK pakeitimo projektu siūloma nustatyti baudžiamąją atsakomybę už intymaus pobūdžio vaizdo medžiagos platinimą be asmens sutikimo (siūlomas BK 153¹ straipsnis). Tobulėjant technologijoms intymaus turinio medžiagos sukūrimas net ir be asmens, kurio atvaizdas naudojamas, žinios, taip pat dalijimasis tokia medžiaga darosi itin paprastas. Siūloma nuostata siekiama apsaugoti asmens privatumą. Atsakomybę pagal siūlomo BK 153¹ straipsnio nuostatas užtrauktų atitinkamo

turinio medžiagos platinimas be asmens sutikimo, nepriklausomai nuo to, ar tą medžiagą nukentėjęs asmuo sukūrė pats ar ji buvo sukurta be jo žinios. Lyginant šią nuostatą su BK 309 straipsnio 1 dalimi, įtvirtinančia atsakomybę už pornografinio turinio dalykų platinimą, atkreiptinas dėmesys į tai, kad 309 straipsnis nukreiptas į visuomenės dorovės apsaugą, siekiant užkirsti keliai pornografinio turinio medžiagos plitimui. Siūloma BK 153¹ straipsnio nuostata siekiama apsaugoti asmens privatumą, jo galimybę apsispręsti, ar viešinti atitinkamo turinio atvaizdus. Taip pat BK 153¹ straipsnyje nurodytas atitinkamo asmens atvaizdo platinimas visais atvejais būtų padaroma be asmens, kurio atvaizdas naudojamas, sutikimo; tuo tarpu pornografinio turinio medžiaga gali būti sukurama bei platinama ir su joje vaizduojamo asmens sutikimu. Be kita ko, šių veikų atskyrimas galimas ir pagal dalyką. Nukentėjusiuoju pagal šią normą būtų tik pilnametis asmuo; atitinkamos medžiagos, kurioje vaizduojamas vaikas, platinimas, turėtų būti vertinamas kaip BK 309 straipsnio 2 dalyje nurodyta nusikalstama veika.

4.6. *Seksualinis priekabiavimas*

BK pakeitimo projektu siūloma papildyti BK 152 straipsnį, nustatant baudžiamąją atsakomybę už sistemingą seksualinį priekabiavimą. Pagal šią nuostatą baudžiamoji atsakomybė kiltų tuo atveju, jei priekabiaujama prie asmens, kurio su kaltininku nesieja jokie priklausomumo santykiai, tačiau tai daroma sistemingai.

Taip pat Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 589, 590 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 489¹ straipsniu įstatymo projektu siūloma nustatyti naujo administracinio nusižengimo – seksualinio priekabiavimo – sudėtį. Išlaikant teisinės atsakomybės proporcingumą, administracinė atsakomybė kiltų tais atvejais, kai nebūtų nustatytas priekabiavimo sistemiškumas, taip pat nesant priklausomumo tarp nukentėjusiojo ir kaltininko.

Seksualinis priekabiavimas daro didelės žalos nukentėjusiam asmeniui net ir tais atvejais, kai nukentėjusysis nėra jokiais aspektais priklausomas nuo kaltininko. Tokios situacijos pažeidžia asmens orumą, sukuria priešišką aplinką, verčia jaustis nesaugiai, net jei priekabiautojas yra, pvz., nepažįstamas asmuo. Siūlomu reguliavimu siekiama užpildyti esamą spragą, kai seksualinis priekabiavimas prie asmens, kuris nesusijęs su kaltininku jokiais priklausomumo santykiais, nesulaukia tinkamo teisinio atsako, kartu įtvirtinant nuostatą, kad seksualinis priekabiavimas bet kokių lygmeniu ar intensyvumu yra neigiamas ir netoleruotinas reiškinys.

4.7. *Kiti įstatymų pakeitimai*

BK pakeitimo projektu taip pat keičiamos kitos nuostatos, tikslinant nuorodas į atitinkamus (BK 149, 150, 151) straipsnius. BK 60 straipsnio 1 dalies 14 punkte naikinamos nuorodos į BK 149, 150, 151 straipsnių atitinkamas dalis ir 151¹ straipsnį, nes atitinkamos nuostatos perkeliamos į BK 150 ir 151¹ straipsnius, nustatant kvalifikuotas nusikalstamų veikų sudėtis.

Keičiamos Baudžiamojo proceso kodekso ir Kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatos, tikslinant nuorodas į keičiamus Baudžiamojo kodekso straipsnius ir atitinkamai derinant šių įstatymų nuostatas tarpusavyje.

5. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo rezultatai (jeigu rengiant įstatymų projektus toks vertinimas turi būti atliktas ir jo rezultatai nepateikiami atskiru dokumentu), galimos neigiamo priimtų įstatymų pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta:

Teigiamos įstatymų projektų priėmimo pasekmės nurodytos aiškinamojo rašto 4 punkte. Siūlomais teisinio reguliavimo pakeitimais tikimasi užtikrinti baudžiamosios atsakomybės taikymą už visų formų seksualinę prievartą, užtikrinti teisingumą ir platesnę apsaugą asmenims, patyrusiems seksualinę prievartą, skatinant šiuos asmenis kreiptis teisinės pagalbos, o kartu išvengiant šių asmenų pakartotinės viktimizacijos baudžiamojo proceso metu. Pakeitimais taip pat tikimasi sustiprinti vaikų apsaugą nuo manipuliavimo ir išnaudojimo, taip pat užtikrinti jau nukentėjusių asmenų apsaugą nuo

kontakto su smurtautoju. Tikimasi didinti visuomenės nepakantumą seksualinės prievartos nusikaltimams, o kartu ir mažinti tokio pobūdžio nusikaltimų skaičių.

Neigiamų pasekmių nenumatoma.

6. Kokią įtaką priimti įstatymai turės kriminogeninei situacijai, korupcijai:

Tikimasi, kad įstatymų projektais nustatomi pakeitimai paskatins asmenis, nukentėjusius nuo seksualinės prievartos nusikaltimų, aktyviau kreiptis į teisėsaugos institucijas, dėl to tam tikru laikotarpiu gali daugėti pranešimų apie atitinkamas nusikalstamas veikas ir dėl šių veikų vykdomų baudžiamųjų procesų skaičius. Kartu tikimasi, kad ateityje, didėjant visuomenės informuotumui, seksualinės prievartos nusikaltimų skaičius mažės.

7. Kaip įstatymų įgyvendinimas atsilieps verslo sąlygoms ir jo plėtrai:

Tiesioginės įtakos verslo sąlygoms ir jo plėtrai siūlomi įstatymų pakeitimai neturės.

8. Ar įstatymo projektas neprieštarauja strateginio lygmens dokumentams:

Įstatymų projektai neprieštarauja strateginio lygmens dokumentams.

9. Įstatymų inkorporavimas į teisinę sistemą, kokius teisės aktus būtina priimti, kokius galiojančius teisės aktus reikia pakeisti ar pripažinti netekusiais galios:

Dėl daromų esminių Baudžiamojo kodekso nuostatų, reglamentuojančių atsakomybę už nusikalstamas veikas asmens seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, kartu teikiamu susijusių teisės aktų nuostatų pakeitimo projektai. Poreikio keisti kitus teisės aktus šiuo metu nenumatoma.

10. Ar įstatymų projektai parengti laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų, o įstatymų projektų sąvokos ir jas įvardijantys terminai įvertinti terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka:

Įstatymų projektai parengti laikantis Valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymo reikalavimų. Įstatymų projektų sąvokos ir jas įvardijantys terminai bus įvertinti Terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka projektą svarstant Seime.

11. Ar įstatymų projektai atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas ir Europos Sąjungos dokumentus:

Įstatymų projektai neprieštarauja Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatoms ir Europos Sąjungos dokumentams. Projektu siūlomas teisinis reguliavimas paremtas koncepcija, kad seksualinės prievartos nusikaltimais turi būti laikomi ne tik atvejai, kai nukentėjęs asmuo aktyviai priešinasi, o kaltininkas naudoja vienokios ar kitokios formos prievartą ar pasinaudoja šio asmens bejėgiška būkle, tačiau ir bet koks lytinis aktas, atliktas nesant asmens laisvanoriško sutikimo dalyvauti šiuose veiksmuose. Tokia koncepcija dera su Europos Žmogaus Teisių Teismo pozicija bei atitinka 2024 m. gegužės 14 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2024/138 dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu artimoje aplinkoje nuostatas, taip pat kitų tarptautinės teisės aktų nuostatas (žr. 1 punktą).

12. Jeigu įstatymams reikia įgyvendinamųjų teisės aktų, - kas ir kada juos turėtų priimti:

Įgyvendinamųjų teisės aktų nereikės.

13. Kiek valstybės, savivaldybių biudžetų ir kitų valstybės įsteigtų fondų lėšų prireiks įstatymams įgyvendinti, ar bus galima sutaupyti (pateikiami prognozuojami rodikliai einamaisiais ir artimiausiais 3 biudžetiniais metais):

Dėl teikiamaais įstatymų projektais nustatomų pakeitimai tam tikru periodu gali didėli kreipimūsi į teisėsaugos institucijas dėl seksualinės prievartos nusikaltimų, skaičius, taip pat dėl šių nusikaltimų vykdomų baudžiamųjų procesų skaičius. Todėl laikinai gali didėti policijos, prokuratūrų, teismų darbo krūviai. Tikimasi, kad toks didėjimas bus laikinas, todėl įstatymai gali būti įgyvendinti su esamu finansavimu.

14. Įstatymų projektų rengimo metu gauti specialistų vertinimai ir išvados:

Rengiant įstatymų projektus specialistų vertinimų negauta.

15. Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiems projektams įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant ir Europos žodyno „Eurovoc“ terminus, temas bei sritis:

„Seksualinis prievartavimas“, „vaiko seksualinis prievartavimas“, „laisvanoriškas sutikimas“, „seksualinis priekabavimas“, „intymi arba manipuluota vaizdo medžiaga“, „vaiko viliojimas“.

16. Kiti, iniciatorių nuomone, reikalingi pagrindimai ir paaiškinimai:

Projektai parengti bendradarbiaujant su prokuratūros, teismų, policijos, advokatūros, Vilniaus universiteto, Mykolo Romerio universiteto, Lygių galimybių kontrolieriaus įstaigos, vaiko teisių apsaugos institucijų, nevyriausybių organizacijų atstovais.

Teikia Seimo nariai:

1. Agnė Bilotaitė
2. Orinta Leiputė
3. Vitalijus Gailius
4. Daiva Ulbinaitė
5. Audrius Petrošius
6. Ingrida Šimonytė
7. Mindaugas Lingė
8. Žygimantas Pavilionis
9. Aistė Gedvilienė
10. Gintarė Skaistė
11. Tomas Tomilinas
12. Rūta Miliūtė
13. Agnė Jakavičiūtė- Miliauskienė
14. Linas Kukuraitis
15. Jekaterina Rojaka
16. Rima Baškienė
17. Zigmantas Balčytis
18. Vilija Targamadžė

19. Daiva Žebelienė
20. Aušrinė Norkienė
21. Ligita Girskienė
22. Birutė Vėsaitė
23. Jūratė Zailskienė
24. Eugenijus Sabutis
25. Linas Balsys
26. Violeta Turauskaitė
27. Laurynas Šedvydis
28. Lilija Vaitiekūnienė
29. Modesta Petrauskaitė
30. Dalia Asanavičiūtė- Gružauskienė
31. Audrius Radvilavičius
32. Remigijus Motuzas
33. Algirdas Sysas
34. Lina Šukytė- Korsakė
35. Rimantas Sinkevičius
36. Ramūnas Vyžintas
37. Laura Asadauskaitė- Zadneprovskienė
38. Gintautas Paluckas
39. Kęstutis Vilkauskas
40. Vytautas Grubliauskas
41. Domas Griškevičius
42. Radvilė Morkūnaitė –Mikulėnienė
43. Jurgita Sejonienė
44. Matas Maldeikis
45. Arvydas Anušauskas
46. Paulė Kuzmickienė
47. Vytautas Kernagis